

סימן נא

הודעה על פטירה של אדם והאם להודיע לחולה או זקן

שאלה:

כלי אחרי לבית המרחץ".

גמ' זו מופיעה ג'כ במו"ק (דף כ' ע"א) ושם מובא "דתניא מעשה ומת אביו של רבי צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלוש שנים" וכו', מצינו שאף על פטירת אב ואם לא הודיעו לבן אלא לאחר זמן רב.

ובגמ' מו"ק (דף כ"ז ע"ב) מובא: "ת"ר חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו ומשתקין את הנשים מפניו".

ובפשטות מדובר בחולה שכתוצאה מהדיעה על הפטירה יכול להסתכן ולכן אסור להודיע לו על הפטירה.

וכך פסק השו"ע (יו"ד סי' של"ז) "חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו עליו ואין קורעין חלוקו ואין בוכין ואין מספידים בפניו שלא ישבר לבו ומשתקין את המנחמין מפניו". (וצ"ע על הב"י שהביא מקור ממסכת שמחות ולא מהגמ' הנ"ל).

ולכאורה, משמע שדין זה דווקא בחולה שיש חשש שמא תטרף דעתו עליו מחמת הצער וימות, אך משמע שכאשר מת קרובו של אדם בריא – יש להודיע לו ולא להסתיר ממנו, וזאת כדי שלא יעבור בלי דעת על איסורים החלים בשעת אבלות.²

ולכאורה ניתן לחלק בין שתי הגמ' המובאות לעיל – דבחולה יש איסור להודיע לו על פטירה מפני פקו"ג, אבל לבריא אין איסור

א. האם יש מקום להודיע לאדם זקן וחולה על פטירת אחיו?

ב. מדוע לא מקוימת כיום ההלכה להימנע מלהודיע על פטירת נפטר משום "מוציא דיבה הוא כסיל" המובא בשו"ע יו"ד סי' ת"ב י"ב?

ג. האם צוות צח"י (צוות חירום יישובי), האחראים גם על הודעת פטירה ל"ע למשפחות, נוהגים כראוי עפ"י ההלכה?

תשובה:

א. מקור הדין

בגמ' פסחים (דף ג' ע"ב) מובא: "רב כהנא חלש, שדרוה רבנן לרבי יהושע בריה דרב אידי ואמרו ליה: זיל בדוק מאי דיניה (מה מצבו). אתא אשכחיה דנח נפשיה (מצא שהוא נפטר) קרעיה ללבושה ואהדריה לקרעיה לאחוריה ובכי ואתי. אמרו ליה: נח נפשיה? אמר להו: אנא לא קאמינא 'ומוציא דיבה הוא כסיל' (משלי י"ח).".

ובהמשך הגמ' (שם): "רב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה כי סליק להתם אמר ליה (רבי חייא לרב) אייבי קיים? אמר ליה: ואימא קיימת? אמר ליה: אימא קיימת? אמר ליה: ואיבו קיים?" ומכאן הבין רבי חייא שגם אחיו וגם אחותו נפטרו לפני זמן רב. "ואמר ליה לשמעיה (לשמשו) חולץ לי מנעלי והולך

א. הערת הגר"א בנצל: לא היה מי שיודיע.

ב. הערת הגר"א בנצל: כל עוד לא שמע לא חל עליו שום איסור.

דרבי חייא דהוא בר אחתיה דרבי חייא כי סליק התם... א"ל רב אבא קיים?... אלמא שלא היה רוצה לומר לו כלום אילו לא היה שואלו ואפילו כששאלו לא השיב לו אלא ברמז בעלמא ועל זה נאמר 'מוציא דיבה הוא כסיל'. מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא שנאמר 'מדבר שקר תרחק' וכדמשמע ממילתיה דרב שלא רצה לשקר ולומר חי הוא'.

ובהגהות מרדכי (שם) מובא בשם מהר"י וויל "מ"מ נהגו להודיע הזכרים כדי שיתפללו, כי אית ליה למת נחת רוח, אבל לבנות אין מנהג'.

וכן פסק השו"ע (יו"ד סי' ת"ב סעיף י"ב) "מי שמת לו מת ולא נודע לו אינו חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו ועל זה נאמר 'מוציא דבה הוא כסיל'. ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה כיוון שאינו יודע, מיהו אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא שנאמר מדבר שקר תרחק'.

והוסיף הרמ"א בהג"ה (שם) "ומ"מ בבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמר קדיש, אבל בבנות אין מנהג כלל להודיעם'.

מ"מ ניתן לדייק מדברי מרן השו"ע שאין חובה לומר, אך גם אין איסור בדבר. אך בקיצושו"ע (סי' ר"ז סעיף ט') כתב בלשון איסור וז"ל: "מי שמת לו מת ולא נודע לו אין להגיד לו ועל המגיד נאמר: ומוציא דבה הוא כסיל". עיי"ש.

ג. דעת המהר"ם שיק

בשו"ת מהר"ם שיק (חלק או"ח סי' כ"ו) נשאל על אחד שמתה אחותו והוא אינו יודע וממשיך להתפלל עליה ברפאנו, האם מותר

להודיע, ומאידיך אין חובה להודיע, אך מותר להודיעו.

אלא שקשה, שהרי בגמ' פסחים (שם) כששלחו חכמים את רבי יהושע בנו של רבי אידי כדי להודיע על שלומו של רב כהנא, לא הודיע מפורשות על פטירתו אלא קרע לבושו ובכה, והוא סירב להוציא מפיו את הבשורה הרעה משום הפסוק 'ומוציא דיבה הוא כסיל', וכ"כ המאירי (שם) כי ראוי לו לאדם להזהר שלא יהיה מזומן לבשורה של פורענות, כגון מיתת אדם גדול וכיוצא בזה.

ולכאורה ניתן ליישב בין הסוגיות, שהגמ' בפסחים רק הדריכה לא להוציא בפיו בשורת פטירה, וא"כ הוראת הגמ' היא לא לאסור את עצם ההודעה אלא על אופן ההודעה, דהיינו לא להוציא זאת בפיו, אך מותר לרמוז במעשים או בדיבור עקיף. וכעין זה כתב בשו"ת חוות יאיר (סי' ר"א) שבכתיבה או ברמיזה אינו בכלל מוציא דיבה.

וראיה לכך מצינו ממעשה במוותם של בני רבי מאיר (המופיע בילקו"ש משלי רמ"ז תתקס"ד), שאשתו ברוריה לא סיפרה לו זאת כל השבת עד לאחר הבדלה במוצ"ש, וגם אז, לא הודיעה לו אלא "תפשה אותי בידו והעלתהו לחדר והקריבה אותו למטה. נטלה הסדין מעליהם, וראה שניהם מתים ומונחים על המטה". עיי"ש. למדנו שאשת ר"מ הודיעה זאת ע"י מעשה ולא אמרה זאת בפיה.

ב. האם יש איסור בהודעה מפורשת?

והנה, במרדכי בסוף פרק אלו מגלחין במו"ק (סי' תתקל"ז) מובא: "מי שמת לו מת ולא נודע לו אין חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו מדקאמרינן פ"ק דפסחים רב בר אחוה

להודיע על פטירה ולא רק שאינו חובה אלא זו בבחינת חטא ממש, ולכאורה הדברים סותרים למה שהסקנו לעיל שאין איסור לבשר לאדם בריא? ונראה לתרץ, דבחולה, מכיוון שמדובר בפקו"ג, לכך יש להיזהר לא רק שלא לומר לו, אלא אף לדאוג שלא יודע לו, ולכן האבל יצא מביתו וכדו' כדי שלא יידע. משא"כ באדם רגיל, אין לומר לו, אך אם נרמז מאליו על זאת אין צריך להתאמץ להסתיר זאת. ועדיין קשה וצ"ע.

ד. הקושיות על הלכה זו

בין אם נאמר שזה איסור להודיע כדעת מהר"ם שיק והקיצושי"ע, ובין אם נאמר שאין חובה להודיע כפשט דברי השו"ע – הא גופא קשיא, מדוע אין חובה להודיע לקרובים על פטירת יקיריהם? הרי ידועה מחלוקת הראשונים (הובא בחידושי רעק"א על שו"ע יו"ד סי' שד"מ סעיף ו' בהגה"ה) האם אבלות היא מדין 'יקרא דחיי' או 'יקרא דשכבי' (דהרמב"ם ס"ל דהוא 'יקרא דשכבי' ולכן פסק שמאבד עצמו לדעת אין מתאבלים עליו ולרמב"ן זהו 'יקרא דחיי' ולכן פסק שמתאבלים עליו), אך בין למר ובין למר למה לא חל חיוב על הקרובים לכבד את המת (או את החיים) באבלותם עליו? הלא לכאורה הדבר דומה לאדם שעובר לידו ת"ח גדול ואינו מכירו ולא קם מפניו – האם אין עניין לומר לו כדי לזכותו במצוות כבוד ת"ח? א"כ מאי שנא הכא, מדוע לא לומר לו ולזכות אותו ביקרא דשכבי או אפי' ביקרא דחיי?

ועוד, הרי כתב הרמב"ם בהלכות אבל (פי"ג הי"ב): "כל מי שאינו מתאבל כמו שצו חכמים הרי זה אכזרי אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה. ואחד מבני החבורה שמת תדאג כל החבורה כולה",

להודיע לו משום שממשיך להתפלל תפילת שווא. סברת השואל להתיר להודיעו הייתה, שכשם שמצינו ברמ"א (לעיל) היתר להודיע לבנים משום אמירת קדיש, א"כ לכאורה ה"ה שיהיה מותר להודיע כדי למנוע תפילת שווא.

והמהר"ם שיק דחה זאת מכל וכל, שהרי השו"ע לא התיר כלל לומר לבנים, ורק הרמ"א התיר זאת, וא"כ בדעת השו"ע יש לומר שהדבר אסור משום שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, ולפי התוס' בשבת (דף ד' ע"א) משמע שהדין כן אפילו אם חברו שוגג. 'ולמה יהא הוא מוצאי דבה כדי שלא יאמר חבירו תפילת שווא?'

את ההשוואה להיתר להודיע לבנים משום קדיש דוחה המהר"ם שיק, 'דהרי כל אדם מישראל מצווה על 'לא תעמוד על דם רעך', וגם איכא מצות עשה על השבת גוף האדם ולהצילו מרעות, ואפילו בממונו כדאיתא בסנהדרין דף ע"ג. והקדיש מבואר בפוסקים בשם המדרשים הוא לפדות את המת מדינו של גיהנום ולהקל מעונשו, ואם אנו מצווים על הגוף להצילו מכ"ש להציל נשמתו בכל מה דאפשר. וכיוון שתיוקן ופדיון הזה הוא ע"י הבנים לכך אדרבה אנו מחוייבים על 'לא תעמוד על דם רעך' להודיעם מיתת אביהם, ויאמרו קדיש לפדות נפש אביהם, וא"כ נראה שהמנהג הזה מדינא".

זאת ועוד, המהר"ם שיק סובר שבמקרה דידן אין כל עניין לזכות את חברו, משום שאין תפילתו תפילת שווא מפני שהוא מתפלל תפילה זו על דעת שהוא חי משום שיש לחולה חזקת חיים. ואין הדבר דומה לדין אפרושי מאיסורא בדבר שאין לו חזקת היתר.

הרי מפורש שהבין המהר"ם שיק שאין

תקע"ב) שנהגו שהאבל ושאר קרוביו נוטלים המטה של המת על כתפיהן, וכן משמע בדבריו של הרמ"א (יו"ד סי' שנ"ח ס"ג) מדלא חילק בין בנים לשאר קרובים, וא"כ כיצד ניתן למנוע מהבנים מצווה יקרה זו ובייחוד לדברי המעבר יבוק' שזה עושה נחת רוח לאביו? ואף שכיום יש הנוהגים כהמקובלים ולא הולכים אחר מיטת אביהם כמובא בגשר החיים (ח"א עמ' קי"ב) עפ"י דעת המקובלים, מ"מ זה הליכה אחר המיטה (משום קיטרוג השז"ל) אך בשעת ההספד ודאי שנוכחים הבנים, ופעמים רבות אף מספידים את הוריהם ובכך ודאי שמקיימים כיבוד אב ואם במותם ע"י שמכבדים אותם בדברי הספד, וא"כ מניין למנוע זאת מן הבנים, וכיצד לא לזכות אותם ולהודיע להם על פטירת הוריהם?

ה. הסתרת מידע על פטירה בעידן התקשורת

נראה שהקושיות שהעלינו לעיל נובעות מציאות החיים החדשה שנוצרה בימינו, ואשר הייתה שונה בתכלית בזמן חז"ל. בזמן חז"ל, בהעדר כלי תקשורת ותחבורה מהירים, השמועה על פטירת אדם הייתה עוברת מעיר לעיר רק לאחר מספר ימים, ורק בתוך העיר הייתה עוברת מפה לאוזן שמועה על קיומה של לוויה, אשר הייתה נערכת באופן מידי, כי בהעדר חדרי קירור כבימינו הייתה גופת הנפטר מסריחה מהר ל"ע והיה נגרם בזיון למת.

לכן כשנפטר אדם, בד"כ לא הייתה אפשרות לחכות לקרוביו שיגיעו להלווייתו, אם הם היו מתגוררים במקומות מרוחקים, כי זה היה גורם לביזיון המת. ומה שכתב מרן השו"ע (יו"ד סי' שנ"ז ס"א) שלכבוד הנפטר כדי שיבואו קרובים מותר להלין המת, היינו

וא"כ מדוע לא לזכות אותו ולהודיע לו על הפטירה כדי שיעסוק בתשובה? וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד ק"ע) בטעם איסור מלאכה לאבל "לא נאסרה עליו (המלאכה) אלא כדי שיתאבל על מתו ויתאונן על חטאיו", וא"כ מדוע לא לזכות אותו ולהודיע לו וכנ"ל?

ועוד בהגהות אשרי (כפ"ג דמו"ק, רא"ש סי' ע"ג) הביא בשם הר"ר ברוך מרנשפורק (מרנשבורג) הלכה דמי שמת לו מת ואינו יודע באבלותו דאסור להזמין לסעודה, דאסור לעשות דברים שהאבל אסור בהם, א"כ מדוע לא לזכות את האבל ולהודיע לו ובכך יזכה לקיים את הלכות האבלות? ואמנם השו"ע פסק שלא כדעתו אלא כהדעה הראשונה בהגהות אשרי המתירה להזמין, אך הב"ח (סי' שע"ד סוף ד"ה לכתב הרא"ש) פסק כן להלכה, וא"כ מדוע לא נאפשר לו לחוש לשיטת הר"ב מרנשבורג והב"ח?

ועוד קשה, שהרי בספר מעבר יבוק' (אמרי נועם פכ"ח) כתב כי ממה שהכתוב טורח לספר על אברהם יצחק ויעקב שבניהם הם שקברו אותם, נראה כי יש נחת גדולה לאב בעת שבניו עוסקים בקבורתו, ולא לחינם הוא מנהגם של ישראל להקפיד על זה קפידא גדולה. וכן מפטירת יעקב והלווייתו אנו למדים פרטי הלכות בביקור חולים ובהלוויית המת וקבורתו, ובמעלת התעסקות הבן בצורכי קבורת אביו. ומדוע נגרם לבן ולאב להתבטל מזכות זו?

וכן מובא בתוספתא פסחים (פ"ג הי"א) "מקום שנהגו להיות אבלים הולכים אחר המטה הולכים, מקום שנהגו שלא לילך אין הולכים", והובא בספר תורת האדם לרמב"ן וכן בטור (יו"ד סי' שנ"ט) וכן כתב באורחות חיים (עמ'

כי האב ציווה על בנו לומר עבורו קדיש עוד בחייו, וא"כ לא היה מקום לחוש לדברי הרמ"א שצריך להודיע לבנים משום אמירת הקדיש), ואעפ"כ השיב הגר"ח: "אבל כאן שהעניין נתוודע בעיר והוא כבר נרגש ושואל לידע אם הוא אמת השמועה ששמע מה מקום להעלימו אחרי שהוא מחוייב במצוות אבילות ואיך יתכן לבטל ממנו מה שהוא מחוייב כדין?" וא"כ כ"ש בזמננו, בעידן התקשורת, שודאי יוודע דבר הפטירה במהירות וא"כ אין עניין למנוע זאת.

ונראה להוסיף, שאפשר שיוודע לו באופן הלא נכון ובצורה מסוכנת או לא נעימה או מביישת וכדו' וא"כ אדרבה עדיף שיוודעו יקר, היודע כיצד להודיעו בדרך מכובדת ורגישה.

וכתב בשו"ת חוות יאיר (סי' ר"א) שהמנהג כיום הוא גם להודיע לבנות (ולא רק לבנים משום קדיש כפסק הרמ"א) משום שאומרים: "כדאי אב ואם שיתאבלו בניהם עליהם" וא"כ למדנו שזה תלוי לפי הזמן והמקום.

ובפרט כיום כשכל הבנים והבנות יושבים שבעה במקום אחד הרי הם שומעים על אביהם או אימם מהרבה מנחמים ובכך מתייקר כבוד הוריהם וברור שעושים נחת רוח להוריהם שרואים המנחמים שהמשפחה מאוחדת ומלוכדת. ואם אמנם בעבר בד"כ לא ישבו שבעה כל הבנים והבנות יחד בבית הנפטר, מפני שהמציאות הייתה שהבנות הנשואות היו עוברות לגור הרחק מבית הוריהם, וע"כ לא הייתה חובה להודיען, כיום המציאות היא שכל בני המשפחה יושבים במקום אחד, הבנים והבנות, ולכן ההודעה לבנות גם היא גורמת נחת רוח לנפטר באחדות צאצאיו, ואם כן חוזר דינן של הבנות להיות כדין הבנים, שהיתר ההודעה להם אף

דווקא בלילה. ועל כן כשבניו של הנפטר לא התגוררו בעיר, בלא"ה לא היו יכולים להשתתף בהלוויה ופעמים רבות שהיו גרים במרחקים גדולים שאף בשבעה לא היו יכולים להגיע ולהיות נוכחים, וממילא אף אם הייתה מגיעה אליהם הידיעה על הפטירה, היא הייתה מגיעה מאוחר, ואם היה זה תוך שלושים יום היו יושבים בביתם, ולא היו מגיעים לבית הנפטר. ואכן הגמ' בפסחים (שם) שהבאנו לעיל, מדובר על פטירה בבבל והודעה לקרוב החי בא"י, שזה היה מרחק גדול, ועל כך כתב המרדכי שאין חובה שיאמרו לו, ואפי' באביו ואמו. וכן הגמ' במו"ק (דף כ' ע"א) מספרת על מות אביו של רבי צדוק בגיזוק (מקום במלכות מדי. עיין קידושין ע"ב ע"א) ורבי צדוק יושב בא"י ונודע לו על כך לאחר שלושים שנים.

אבל בזמננו, שקרובי הנפטר יכולים להגיע אפילו מחו"ל בתוך מספר שעות ולהשתתף בלוויה ולעשות נחת רוח להוריהם, אם לא יודיעו להם, תיגרם להם עגמת נפש גדולה, ואף עלול לצאת להם שם רע שכביכול אינם מכבדים את הוריהם. לכן בימינו, אדרבה יש עניין להודיעו ולזכותו לקיים את המצוות האבלות ואת כל הכבוד להוריו כנ"ל וגדול השלום. אלא שגם אז יש להיזהר בדברי הגמ' לא להודיע בצורה ישירה משום 'מוציא דיבה הוא כסיל' אלא בדרך רמז.

וסברה זו מצאתי בשו"ת חיים ביד לגר"ח פאלגי (סי' ק"ג) שנשאל על אדם שאמור להגיע אליו מכתב על פטירת אביו ושמע על המכתב אך עדיין לא קיבלו, האם ניתן להשהות המכתב ולא להביאו לו עד שיעברו שלושים יום (באותו מקרה הדיון היה סביב ביטול מצוות אבלות מן הבן, ואילו מצד אמירת הקדיש על האב לא הייתה כל נפק'מ,

להודיעו. וכל זה אם לא יקפיד, אך אם יקפיד על כך, ויצטער, הדרא דינא דיש להודיעו.

ז. מסקנה

[א.] כיום, במציאות זמננו, לא ניתן להסתיר פטירה של אדם, ולכן יש לצוות צח"י להודיע לקרובים בדרך רמז בצורה מכובדת וראויה, על פטירת יקיריהם, כדי שיוכלו להשתתף בהלוויה ובשבעה, וכדי שלא יקבלו את ההודעה בצורה לא ראויה.

[ב.] במקרה הצורך ניתן אף לדחות את ההלוויה כדי שהבנים יצליחו להגיע וזהו כבודו של הנפטר.

[ג.] זקן שאינו מחובר לתקשורת כלל, אין חובה להודיעו על פטירת אחיו וכדו' ובתנאי שלא יקפיד על כך אם יוודע לו.

[ד.] זקן או חולה שאם יודיעו לו על פטירת יקירו, יש חשש לסכנת חיים או שתיתרף דעתו עליו – יש להימנע מלהודיע לו על הפטירה ויש לעשות כל דרך להסתיר ממנו מידע זה (ומעשה רב, שהגרי"ש אלישיב זצ"ל לא סיפרו לו על מות בתו הרבנית בת שבע קנייבסקי ע"ה בשל זקנותו וחלישותו). ויה"ר שיבולע המוות לנצח ומחה ה' דמעה מעל כל פנים, אכ"ר.

הוא משום עשיית נחת רוח לנפטר (כאמירת הקדיש). לכן בימינו ראוי להודיע אף לבנות על פטירת הוריהן (בדרך המותרת, ברמז וכדו' כנ"ל) ואף ניתן להלין את המת כדי שיבואו קרוביו וכפסק השו"ע (יו"ד סי' שנ"ז ס"א).

ואע"פ שמדברי המרדכי שפסקם השו"ע משמע שרק "אינו חובה שיאמרו לו", כיום נראה שאדרבה יש עניין לומר לו. (ודברי המהר"ם שיק לעיל שהחשיב זאת ממש לאיסור צ"ע), וביחוד שכיום אמצעי התקשורת מאד מפותחים וכמעט שאי אפשר להסתיר מידע.

ו. העלמת ההודעה במקרים חריגים

ונראה שאף כיום יש לנהוג כדברי המרדכי ולהימנע להודיע על פטירה במקרה שיש לאבל חתונה של נכדו וכדו' ונודע על פטירת אחיו, שבכה"ג נראה שהיה שמח לא לדעת עד אחר החתונה ובכך יוכל להשתתף ולשמוח בחתונת נכדו, ורק למחרת החתונה יודיעו לו בדרך רמז.

והוא הדין במקרה של זקן, המנותק לגמרי מאמצעי תקשורת ואין חשש שיוודע לו הדבר בדרך לא ראויה, אף על פי שאינו חולה ואין סכנה להודיע לו – אין חובה

שביעית

